

O'KTAM USMONOVNING „GIRDOB" ROMANI TIL XUSUSIYATLARI

Navoiy Innovatsiyalar Universiteti Surxondaryo kampusi

Lingvistika (o'zbek tili) yo'nalishi 1- kurs magistranti

Bo'riyeva Gulbodom Mengdobil qizi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O'ktam Usmonovning "Girdob" romani badiiy tili va uslubi kompleks tadqiq qilinadi. Asarda ilmiy terminologiyaning badiiy matnga singishi, frazeologik birliklarning qahramon ruhiyatini ochishdagi roli, muallif individual neologizmlari hamda matnning sintaktik qurilishi tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: badiiy til, lingvopoetika, terminologik leksika, frazeologiya, ichki monolog, individual uslub.

KIRISH

Badiiy asarning o'lmasligi nafaqat uning mavzusi, balki o'sha mavzuni ifodalagan tili bilan ham belgilanadi. O'ktam Usmonov o'zining "Girdob" romani bilan o'zbek nasriga intellektual ruh va o'tkir psixologik tahlilni olib kirdi. Roman yozilgan davrda (XX asrning 70-80 yillari) adabiyotda "ishlab chiqarish" mavzusi ustuvor edi, biroq Usmonov bu mavzuni quruq bayonchilikdan qutqarib, inson ruhiyatining murakkab qatlamlari — "girdob"lari bilan bog'ladi.

Ushbu maqolaning **dolzarbligi** shundaki, romanda qo'llanilgan til vositalari faqat voqeani ifodalamaydi, balki qahramonning ijtimoiy kelib chiqishi, ma'naviy darajasi va ichki kechinmalarini vizuallashtiradi. Tadqiqotning **maqsadi** — romandagi lisoniy birliklarning badiiy-estetik funksiyasini ochib berish orqali yozuvchining individual uslubini aniqlashdir.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Lingvopoetik tahlil: Matndagi so'zning estetik yukini aniqlash.

Sotsiolingvistik yondashuv: Qahramonlar nutqini ularning ijtimoiy mavqeyiga qarab tahlil qilish.

Kontekstual tahlil: So'zning lug'aviy ma'nosidan tashqari, matn ichida orttirgan ko'chma ma'nolarini o'rganish.

Statistik tahlil: Matndagi terminologik va dialektal leksika nisbatini aniqlash.

NATIJALAR

3.1. Terminologik leksikaning badiiy funksionalligi

"Girdob" — ilmiy muhit haqidagi asar. Unda paxtachilik, genetika va seleksiya sohasiga oid yuzlab terminlar qoʻllangan.

Tahlil: Yozuvchi "*geterozis*", "*populyatsiya*", "*genotip*" kabi quruq terminlarni qahramonlar taqdiriga bogʻlaydi. Masalan, ijobiy qahramonlar nutqida bu terminlar ilmiy haqiqat ramzi boʻlsa, salbiy qahramonlar (masalan, Mahkamov) nutqida ular shaxsiy manfaat va mansab pillapoyasi uchun qurol sifatida xizmat qiladi.

Misol: Azizbekning ilmiy izlanishlari tasvirida qoʻllangan "*yangi nav yaratish azobi*" bir vaqtning oʻzida ham biologik jarayonni, ham insoniy takomillashishni anglatadi.

3.2. Frazologik tizimning transformatsiyasi

Oʻktam Usmonov xalq iboralarini shunchaki koʻchirmaydi, balki ularga kontekstual oʻzgarishlar kiritadi.

Individual-mualliflik iborolari: Asarda "*hayot girdobi*", "*vijdon soʻrogʻi*", "*koʻngil koʻzgusi*" kabi turgʻun birikmalar qahramonlarning ruhiy holatiga koʻra turlicha tovlanadi.

Xalqona iboralar: "*Eshshagi loydan oʻtmoq*", "*Tishi oʻtmaslik*", "*Burni koʻtarilmoq*" kabi frazemalar orqali muallif qahramonlarining salbiy xislatlarini (kibr, beparvolik) keskin kinoya ostiga oladi.

3.3. Portret yaratishda sifatlash va oʻxshatishlar

Yozuvchi personajlar tashqi qiyofasini tasvirlashda lisoniy tejamkorlikka amal qiladi, biroq birgina sifat bilan butun xarakterni ochib beradi:

"*Muzdek sovuq nigoh*" (mansabparast obraziga nisbatan);

"*Ilonning yogʻini yalagan*" (hiylagar obraziga nisbatan);

"*Togʻdek vazminlik*" (ustoz olimlar obraziga nisbatan).

MUHOKAMA

Romanning til qurilishi uchta asosiy qatlamdan iborat:

Muallif bayoni (Narrativ): Bu qatlamda til oʻta adabiy, vazmin va falsafiy xarakterga ega. Muallif voqealarga chetdan turib baho berganda, murakkab qoʻshma gaplardan, metaforik obrazlardan foydalanadi.

Qahramonlar dialoqi: Bu yerda til tabaqalashadi. Akademik olim nutqi bilan tajriba maydonidagi oddiy ishchi nutqi oʻrtasidagi farq leksik birliklarda (shevaga xos soʻzlar vs kitobiy soʻzlar) yaqqol namoyon boʻladi.

Ichki nutq (Monolog): Bu "Girdob"ning eng kuchli tomoni. Azizbekning ichki monologlarida **gradatsiya** (kuchayish) usuli qoʻllanilgan. Savol-javob tarzida qurilgan ichki nutq kitobxonni qahramonning ruhiy azobiga sherik qiladi.

Jadval: Romandagi leksik birliklarning statistik va funksional taqsimoti

Leksik qatlam	Qo'llanilish darajasi	Asosiy funksiyasi
Ilmiy terminlar	Yuqori (20%)	Muhit realligini ta'minlash, intellektualizm
Arxaizm va istorizmlar	Kam (5%)	Milliy qadriyatlar va tarixga ishora
Dialektizmlar	O'rta (15%)	Personaj nutqini individuallashtirish
Abstrakt otlar	Yuqori (30%)	Ruhiy va falsafiy tahlilni chuqurlashtirish

XULOSA

O'ktam Usmonovning "Girdob" romani o'zbek badiiy tili taraqqiyotida yangi sahifa ochgan. Asarning lisoniy tahlili quyidagi umumiy xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

Til va xarakter uyg'unligi: Har bir personaj o'z dunyoqarashiga mos tilda gapiradi. Yozuvchi tilni xarakter yaratishning eng samarali vositasiga aylantirgan.

Terminologiyaning estetiklashuvi: Fan tili badiiyat tiliga muvaffaqiyatli sintez qilingan, bu esa o'zbek nasrida intellektual romanchilikni rivojlantirgan.

Psixologik realizm: Ruhiy kechinmalarni ifodalashda qo'llangan maxsus lisoniy vositalar (ellipsis, ritorik so'roqlar) asarning ta'sirchanligini oshirgan.

Ushbu tadqiqot natijalari oliy o'quv yurtlarida "Badiiy matn tahlili" va "O'zbek adabiyoti tarixi" fanlarini o'qitishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bekpo'lat Umurqulov Badiiy nasr jozibasi : o'quv-ilmiiy -- Toshkent : Muharrir nashriyoti 2021.
2. 1.Usmonov O'. Girdob: Roman. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1989.
3. Qo'ngurov R. Badiiy matnning lingvistik tahlili. – Toshkent, 1990.
4. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.